

Critical Examination of Harari's Hypotheses on the Superhuman and the God-like Post-Human

Abdolqasem Karimi

Assistant Professor, Department of Islamic Studies, Faculty of Theology and Islamic Studies,
Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.
Email: a-karimi@um.ac.ir

Citation Karimi, A. (2026). Critical Examination of Harari's Hypotheses on the Superhuman and the God-like Post-Human. *QABASAT*. 31 (121): 159-194

 [10.22034/qabasat.2026.2056098.2406](https://doi.org/10.22034/qabasat.2026.2056098.2406)

Received: 16 March 2025 , Revised: 25 January 2026 , Accepted: 01 February 2026

Abstract

Yuval Noah Harari, the theorist of the superhuman and the god-like post-human, predicts on the basis of techno-humanism and information technology that in the age of the data and information revolution, Homo sapiens will, on the one hand, ascend to the status of a god-like superhuman and, by means of artificial intelligence, will be able to produce a god-like post-human; on the other hand, he will bring about his own downfall, so that by 2050 the supremacy and dominion of Homo sapiens over his own life and the world will come to an end. The alternative scenario envisaged by Harari is a god-like artificial superintelligence which, if realized, will either reduce Homo sapiens to a useless and servile being or may even lead to his complete annihilation. The present article seeks to critique and examine the formation of Harari's hypotheses concerning the emergence of the superhuman and the intelligent god-like post-human, as well as the probabilities of the realization of his futuristic theory.

Keywords

Harari, Homo sapiens, god-like human, god-like post-human, information technology, techno-humanism

Extended Abstract

Introduction

Harari, a Jewish historian, with a biased and atheistic reading in his trilogy, engineers the course of the origin, life and end of humankind in the world in the light of the advances of Homo sapiens by means of intelligent algorithms. According to this reading, in the period of origin Darwin's evolutionary theory governs his views; in the middle period, or biological transformation, four revolutions—the Cognitive Revolution, the Agricultural Revolution, the Industrial Revolution and the Data and Information Revolution—will occur, gradually preparing the ground for the god-like superhuman through the fusion of biotechnology and information technology. At the end, with the triumph of the intelligent-design movement, non-organic (non-living) entities will seize control and guidance of humankind and the world, and the god-like post-human will impose its absolute sovereignty and dominion. There is also the possibility that human beings will either be enslaved by the intelligent god-like post-human or be recognized as enemies and destroyed. Harari dates his dystopian theory between 2050 and 2100 and speaks in such a way as to suggest that some of the preconditions for this event have already been prepared and that its realization is certain. The present article examines the developmental trajectory of Harari's predictions, the factors that have shaped his intellectual framework, and the overt and covert layers of his apocalyptic hypotheses. On the one hand, this can serve as a serious warning against the foundation of a world controlled by particular individuals—preferably atheistic Jewish superhumans—and, on the other hand, it can prompt Islamic thinkers and rational scholars of the world to devise appropriate strategies from now on in order to prevent or eliminate the destructive consequences of his inhuman, unethical and non-divine ideas.

Research Method

The research method employed in this study is fundamental and of a descriptive-analytical type, based on data drawn from library sources and the utilization of relevant articles and websites. An effort was made to consult the original and primary sources of Yuval Noah Harari, and all Persian translations of his books were studied comparatively so that the best translation closest to Harari's own viewpoint could be selected.

Research Findings

The findings of the research indicate that Harari has not elevated Homo sa-

piens on the basis of techno-humanism and information technology; rather, by accepting Darwin's evolutionist perspective, he has moved toward reductionism, degraded the status of Homo sapiens, and stripped him of rationality, will and morality. In a further stage, by assigning decisive importance to the role of algorithms in information technology, he reduces the human being to a kind of machine and, by privileging strong artificial intelligence, portrays Homo sapiens as a useless being in the process of decline who is ultimately subjugated by strong artificial intelligence. In other words, Harari moves from Homo sapiens to the superhuman and is finally overcome by strong artificial intelligence; he proceeds from the superhuman to the god-like post-human and altogether erases humankind from the stage of history.

Conclusion

Step by step, through the arrangement of his own mental constructs concerning the origin of Homo sapiens and his biological life, Harari ultimately seeks the realization of a world in which, in the first stage, a genetically manipulated or cyborg superhuman, and in the final stage a post-human entity in the form of strong artificial intelligence, assumes absolute sovereignty over the cosmic world and the realm of existence and becomes the source of authority and meaning-giving for the world. Yet scientific, philosophical, theological, cognitive, biological and technological obstacles prevent the realization of this self-interested myth and fantasy. Foremost among these obstacles stand the theories of experimental scientists in various fields, reinforced by the views of Western and Islamic philosophers and by rational and logical arguments, which regard his predictions as unrealistic, impossible and contrary to the wise order of the universe and to the unique capacities of the human being. Nevertheless, human beings devoid of divine faith and human morality exploit every new tool and technology to advance their malicious aims. Today, through biotechnology and information technology, they have brought about the artificial-intelligence revolution, and further scientific and cognitive revolutions will certainly come in the future—revolutions that may today appear to be mere myth and fantasy. Yet all of them will be subdued by the divine traditions governing the order of the universe, by sound reason, pure innate disposition, and the unique abilities and tireless efforts of God-believing and morally committed human beings, and will move toward the destruction of rebellious humans and the realization of the monotheistic utopia.

Funding

According to the corresponding author, this research received no specific

grant from any funding agency.

Author's Contribution

The author is solely responsible for the design, implementation, writing, and final approval of the manuscript.

Conflict of Interest

The author declare that there is no conflict of interest regarding the authorship or publication of this article.

بررسی انتقادی فرضیه‌های هراری درباره آبرانسان و فرانسان خداگونه

عبدالقاسم کریمی

استادیار گروه معارف اسلامی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.
Email: a-karimi@um.ac.ir

استناد کریمی، عبدالقاسم (۱۴۰۵). بررسی انتقادی فرضیه‌های هراری درباره آبرانسان و فرانسان خداگونه. **قبسات**. ۳۱ (۱۲۱): ۱۹۴-۱۵۹

[10.22034/qabasat.2026.2056098.2406](https://doi.org/10.22034/qabasat.2026.2056098.2406)

تاریخ ارسال: ۱۴۰۳/۱۲/۲۶، تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۱/۰۵، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۱۲

چکیده

یووال نوح هراری، نظریه‌پرداز آبرانسان و فرانسان خداگونه، براساس نظریه اومانیزم فناوری‌محور و فناوری اطلاعات پیش‌بینی می‌کند که انسان خردمند در دوره انقلاب داده و اطلاعات، از یک‌سو در سیر صعودی به آبرانسان خداگونه ارتقا یافته و سپس با بهره‌مندی از هوش مصنوعی بتواند فرانسان خداگونه تولید کند و از سوی دیگر دوران سقوط خود را رقم زده و در سال ۲۰۵۰ پایان اشرافیت و سلطه انسان خردمند بر حیات خود و دنیا فرامی‌رسد. فرض جایگزین از نگاه هراری، آبرهوش مصنوعی خداگونه خواهد بود که در صورت تحقق، انسان خردمند یا به موجودی بی‌مصرف و خدمت‌گزار تبدیل خواهد شد، یا این احتمال نیز وجود دارد که به‌طور کلی نابود شود. در این مقاله درصدد نقد و بررسی چگونگی شکل‌گیری فرضیه‌های هراری درباره ظهور آبرانسان و فرانسان هوشمند خداگونه و احتمالات تحقق تئوری آینده‌نگرانه هراری هستیم.

واژگان کلیدی

هراری، انسان خردمند، انسان خداگونه، فرانسان خداگونه، فناوری اطلاعات، اومانیزم فناوری‌محور

مقدمه

هراری، تاریخ‌نگار یهودی، با خوانشی سوگیرانه و ملحدانه در کتب سه‌گانه خود، سیر پیدایش، زیست و پایان انسان در دنیا را با توجه به پیشرفت‌های انسان خردمند به گونه‌ای با الگوریتم‌های هوشمند مهندسی می‌کند که براساس آن، در دوره پیدایش نظریه تکاملی داروین بر عقاید او حاکم است و در دوره میانه یا تحول زیستی، چهار انقلاب شناختی، انقلاب کشاورزی، انقلاب صنعتی و انقلاب داده‌ها و اطلاعات رخ خواهد داد که به تدریج زمینه‌های ابرانسان خداگونه با تلفیق زیست‌فناوری و فناوری اطلاعات در دنیا فراهم می‌شود. در پایان نیز با غلبه جنبش طراحی هوشمند، موجودات غیرعالی (غیرزنده) کنترل و هدایت انسان و جهان را در اختیار گرفته، فراانسان خداگونه حاکمیت و تسلط مطلق خود را تحمیل می‌کند. این احتمال وجود دارد که انسان توسط فراانسان خداگونه هوشمند یا به بردگی کشیده شود یا به عنوان دشمن شناخته شده و نابود گردد. هراری تاریخ تئوری پادآرمان‌شهر را بین سال‌های ۲۰۵۰ تا ۲۱۰۰ اعلام می‌کند و به گونه‌ای سخن می‌راند که گویی برخی از مقدمات این اتفاق فراهم شده و تحقق آن قطعی است. در این مقاله سیر تحولی پیش‌بینی‌های هراری و عوامل تأثیرگذار بر بافتار فکری وی و لایه‌های پنهان و پیدای فرضیه‌های آخرالزمانی هراری بررسی خواهد شد که از یک سو می‌تواند هشدار جدی در پایه‌گذاری جهانی تحت کنترل افرادی خاص، ترجیحاً ابرانسان‌های یهودی ملحد باشد و از سوی دیگر متفکران اسلامی و اندیشمندان عاقل دنیا برای جلوگیری از اندیشه‌های غیرانسانی، غیراخلاقی و غیرالهی وی، راهکارهای مناسب جهت دفع یا رفع پیامدهای ویرانگر آنها را از هم‌اکنون طراحی نمایند.

۱. انسان هم‌تراز حیوانات در آغاز حیات

انسان اولیه و ماقبل تاریخ از دیدگاه هراری از شش میلیون سال قبل،

براساس فرضیه تکامل زیستی داروین، از نیای مشترک انسان و شامپانزه به وجود آمده و تا هفت هزار سال قبل از میلاد، تأثیرش بر محیط پیرامونی و زیست‌بوم جانوری و گیاهی بیش از حیوانات نبود (هراری، ۱۳۹۵، ص ۲۵). این سخن به آن معناست که براساس علم زیست‌شناسی، فقط ویژگی‌های حیات بیولوژیکی مورد تأیید است و انسان یک موجود اشرف و برگزیده با خلقتی ویژه نبوده و در تغییر و تحولات زیستی فرقی با حیوانات دیگر ندارد. تنها وجه تمایز انسان با سایر حیوانات که او را در رأس هرم اکوسیستم جانوری مبدل نموده، نه بعد عقلانی و روحی و ویژگی‌های خداگونه، بلکه صرفاً مغز فوق‌العاده بزرگ و ایستاده راه رفتن است. بنابراین انسان در ابتدا فاقد اعتقاد، زبان، قوه آموزش و تفکر بود و زندگی او تحت تأثیر مستقیم قانون تکامل و تابع قوانین و زیست‌بوم انتخاب طبیعی بوده و به تدریج و به صورت تصادفی ویژگی‌های گوناگونی را پیدا کرده است. بنابراین مفاهیمی مانند اختیار، برابری، حقوق بشر، نظم عمومی، خدا، دین، ملت، سعادت، خوش‌بختی و نامیرایی، ابداع تخیلات انسان خردمند و ساخته و پرداخته افسانه‌ها و داستان‌های تخیلی ادیان و کشیشان است که وجود خدا را بر انگاره آفرینش موجودات استوار کرده‌اند؛ درحالی که علم زیست‌شناسی معتقد است همان گونه که سایر موجودات آفریده نشده‌اند، بلکه تکامل یافته‌اند، انسان نیز چنین است و قطعاً به این منظور تکامل نیافته‌اند که یکسان باشند و این حقیقت ندارد که اندام‌ها و توانایی‌های بشر هدف‌مند و غیرقابل انتقال و سلب‌ناشدنی‌اند (همان، ص ۱۶۷).

نقد و بررسی

کانون اصلی فرضیه‌های هراری در مرحله پیدایش، تکامل زیستی داروین است که آن را یک قانون مسلم می‌پندارد؛ در صورتی که به اعتراف خودش برخی از دانشمندان علوم زیست‌شناسی و علم ژنتیک و دیگر حوزه‌های علوم تجربی مناقشات جدی و اشکالات علمی در اصول و مبانی این فرضیه

وارد نموده و به تغییرات تصادفی و حلقه‌های مفقوده این فرضیه پاسخ‌های مناسب داده و مدل‌های جایگزین مطرح کرده‌اند. اندیشمندان و فلاسفه اسلامی از جمله ابن‌سینا در شفا (ابن‌سینا، ۱۴۰۴، ص ۸۱)، ملاصدرا در اسفار (ملاصدرا، ۱۴۱۰، ج ۳، ص ۳۵)، علامه طباطبایی در المیزان (طباطبایی، ۱۳۷۵، ج ۷، ص ۲۴۱ و ج ۱۶، ص ۲۵۷) و آیت‌الله جوادی آملی در کتاب صورت و سیرت انسان در قرآن و سایر آثار خود (جوادی آملی، ۱۳۸۸، ص ۲۵) اصل تکامل را با تعبیر مختلف ولی در مراتب و سطوح خاص، یک امر پذیرفته دانسته‌اند؛ اما تکامل را غیر از تحولی می‌دانند که اساس دیدگاه داروین بر آن مبتنی است. تکامل ارتباط مستقیمی با آفرینش و کمال دارد؛ آفرینش مقتضای حکمت بالغه الهی است که انسان کامل باشد و کمال دائماً و هدف‌مند به پشتوانه حکمت و عقلانیت یک سیر صعودی در مسیر کمال‌نهایی انسان، یعنی تقرب به خدای سبحان دارد که با وحدت و فناء فی‌الله معنا پیدا می‌کند. ولی زیست داروینی مبتنی بر تحول است که هدف ندارد و لزوماً به کمال و صعود منجر نمی‌شود، چون حکمتی در آن نیست. علاوه بر اینکه فرضیات و نظریات علمی یک پیوست علمی ذاتی دارد و آن بناشدن بر استقرای ناقص، غیریقینی و قابل تغییر بودن است که دیدگاه هراری فاقد آن است. هراری با این بیان از یک سو در حال فراهم کردن مقدمات علمی جهت تبیین فرضیه‌های خود درباره تغییرات جسمانی و فیزیولوژی انسان آینده است که می‌تواند با استفاده از پیشرفت‌های علمی اندام‌های بهتری جایگزین اندام‌های فعلی نماید و سپس این اندام‌ها جای خود را به اعضای مصنوعی داده، کم‌کم انسان به ناانسان تبدیل شود که بهتر و تواناتر از انسان کنونی باشد و از سوی دیگر بستری برای انکار ابعاد مختلف عقلانی و اخلاقی و معنوی و اعتقادات مذهبی و مفاهیم حاصل از آنها فراهم نماید. هراری انسان خردمند کنونی را هفت‌هزار سال قبل از میلاد می‌داند و هم‌اکنون که در هزاره سوم بعد از میلاد هستیم وارد

عمر ده‌هزارساله انسان خردمند شده‌ایم که منطبق بر تاریخ قابل قبول صفر پیدایش عهد عتیق در آفرینش آدم و حواست. بنابراین انسان‌های خردمند ظاهراً همان آدم و حوا هستند که نسلشان به میمون برمی‌گردد و خلقت جدیدی از سوی خداوند صورت نگرفته است، بلکه تکامل زیستی موجب تبدیل میمون به آدم و حوا شده است. این در حالی است که هراری خود را فردی غیرمعتقد به ادیان الهی دانسته، نقدهای جدی بر ادیان ابراهیمی وارد می‌کند؛ ولی به نظر می‌رسد ریشه‌های اعتقادات نژادپرستانه او را رها نکرده، به گونه‌ای نظریه‌پردازی می‌کند که تأییدی بر عقاید یهود باشد و در مطالب پیش رو روشن می‌شود که مخاطب را به سوی برتری آن انسانی سوق می‌دهد که صرفاً از نژاد یهود برخوانند خاست، یا افراد یهودی‌اند که با تسلط بر تکنولوژی‌های برتر آخرازمانی سرنوشت آینده بشر را در اختیار خواهند گرفت و دنیا و انسان را آن‌گونه که خود می‌خواهند، مدیریت و کنترل می‌کنند.

۲. ظهور انسان خردمند از دیدگاه هراری

از دیدگاه هراری پرچالش‌ترین دوران حیات بشری که سرنوشت آینده او را رقم می‌زند، از حدود هفت‌هزار سال قبل از میلاد مسیح با تفکر بشر شروع شد و با آن انسان خردمند ظهور پیدا کرد و دوران انقلاب‌های چهارگانه به تدریج آغاز گردید. وی به‌طور کلی چهار انقلاب را از ظهور انسان خردمند تا پایان حیات او تبیین می‌کند: انقلاب شناختی، انقلاب کشاورزی، انقلاب صنعتی و انقلاب داده‌ها و اطلاعات.

انقلاب شناختی که منشأ آن را جهش تصادفی ژنتیکی در مغز انسان می‌داند، موجب به‌کارگیری یک نوع زبان جدید برای ارتباط‌گیری انسان‌ها با یکدیگر بوده است (هراری، ۱۳۹۵، ص ۴۷). با این زبان درباره چیزهایی که اصلاً وجود ندارند یا هرگز ندیده یا لمس یا احساس نکرده بودند،

صحبت می کردند. همه مفاهیم ناظر به زندگی اجتماعی و دینی و افسانه‌ها و اسطوره‌هایی به نام خدا و فرشتگان و اجنه و امور ماورایی را برای اولین بار با انقلاب شناختی ساخته و پرداخته نمودند. بدین ترتیب واقعیات بین‌الذهانی که نتیجه تخیل جمعی انسان خردمند بود، شکل گرفت و به دنبال آن فرهنگ و تاریخ بشری به وجود آمد. این واقعیات خیالی تفاوت اصلی انسان خردمند از هم‌نوع خود شامپانزه‌ها بود که او را اشرف مخلوقات نموده است؛ ولی در برخی از ویژگی‌ها هنوز مانند شامپانزه‌ها زندگی اشتراکی داشت؛ از جمله یک همسر متعلق به همه مردانی بود که در کنار او زندگی می کردند و بچه او نیز متعلق به همه آنها بود و انتظار می رود که در آینده نیز چنین شود (همان، ص ۵۱-۷۴). منظور هراری از این پیش‌گویی، باور به همجنس‌گرایی و عدم شرطی‌سازی روابط مردان و زنان براساس اعتقادات دینی و آزادی بی‌قید و شرط مبتنی بر خواسته‌های فردی به دور از الزامات دینی و اجتماعی است. هراری روح‌باوری (animism) را اعتقاد غالب و رایج انسان خردمند در دوره انقلاب شناختی می‌داند که براساس آن همه موجودات اعم از حیوانات و گیاهان و جمادات و جن و پری و ملائکه دارای روح و جان بوده و می‌توانند مستقیماً با انسان ارتباط برقرار کنند و انسان عموماً با آوازه‌ها و رقص‌ها و برگزاری مراسم مختلف و قربانی کردن با آنها ارتباط برقرار می‌کند. در این دوران از یک سو انسان خردمند پله‌های صعود را از جهت تفکر و زبان و اعتقادات و تسلط بر طبیعت و اکوسیستم زیست‌بوم خود و مهارت‌های تشکیلاتی و بینشی به دست آورد و از سوی دیگر با خودخواهی و زیاده‌خواهی و حرص به کسب منافع بیشتر با دست‌کاری طبیعت موجب انقراض بسیاری از حیوانات عظیم‌الجثه و گونه‌های مختلف جانوری و گیاهی و تخریب محیط‌زیست خود و دیگران شد؛ از این جهت مجرم و گناهکار است و سقوط و پسرفت داشت (همان، ص ۱۱۵).

در انقلاب کشاورزی انسان با تسلط بر طبیعت توانست بهره بیشتری

به‌دست آورد؛ ولی همزمان موجب نشد که کار و فعالیت دوچندان سخت‌تر، بهره‌بهرتر و فراغت و آرامش بیشتری برای خود فراهم کند. با انفجار جمعیت در این دوران گسست و پراکندگی میان گروه‌های انسانی به‌وجود آمد و حرص و آز بشر برای کسب منابع و منافع طبیعی به هر قیمتی، همزیستی مسالمت‌آمیز با طبیعت و سایر موجودات را از بین برد و نگرانی آینده بشر را بیشتر نمود (همان، ص ۱۵۲).

۳. آثار انقلاب صنعتی انسان خردمند

حیات انسان خردمند با انقلاب صنعتی وارد یک دوره جهشی پیشرفت گردید که اثر چندگانه بر زندگی او گذاشت. از جهت الهیاتی ادیان سنتی و امور مابعدالطبیعی را کنار گذاشت. از جهت منابع طبیعی، جانوری و گیاهی با پیشرفت علوم و تکنولوژی ماشینی منابع جدیدی از انرژی و تولید از طبیعت و اکوسیستم در اختیار انسان خردمند قرار گرفت و همزمان نیز دست به دست‌کاری‌ها و تخریب گسترده‌تر اکوسیستم طبیعت زد و موجب انقراض و ازهم‌گسیختگی موجودات و منابع طبیعی شد و حتی خودش را در آستانه محو شدن از صفحه روزگار قرار داد و اسم آن را تغییر گذاشت. از جهت سیاسی-اجتماعی از یک‌سو در تمام زمینه‌ها موجب به‌وجود آمدن مدرنیسم و تمدن و فرهنگ نوین و در کنار آن مکاتب و اندیشه‌های متخاصم شد و از سوی دیگر موجب فروپاشی خانواده و روابط عاطفی واقعی میان افراد و جایگزینی دولت و بازار به‌جای آن بود. از جهت علمی جهشی شگفت‌انگیز در تمام حوزه‌های علوم به‌وجود آمد و در حال حاضر با انقلاب الگوریتمی و فناوری در پی نامیرایی و خوش‌بختی بشر و در نهایت تبدیل کردن انسان به ابرانسان و سپس فراانسان خداگونه است. در اینجا به مهم‌ترین آثار انقلاب صنعتی می‌پردازیم.

۳-۱. انسان‌گرایی مدرن زمینه‌ساز ابرانسان خداگونه

هراری در این دوره بر مکتب اومانیزم مدرن به‌عنوان منشأ تحولات عظیم

و تعیین کننده در حیات آینده بشر خردمند تأکید می کند. وی اومانیزم را به سه فرقه عمده تقسیم می کند: اولین فرقه آن را اومانیزم لیبرال می نامد که بر این باور است هرچه افراد آزادتر باشند، جهان زیباتر و غنی تر و بامعنا تر می شود. این نوع اومانیزم سنتی از تک تک افراد انسانی سرچشمه می گیرد و معتقد است ذات مقدس بشری در درون انسان های آزاد است و احکام و فرایض انسان گرایی براساس آن شکل می گیرد و علاوه بر اینکه به زندگی انسان معنا می بخشد، به جهان نیز معنا می بخشد و منبع اقتدار و مرجعیت بشری است (هراری، ۱۳۹۵، ص ۳۲۱). فرقه دوم، اومانیزم سوسیالیستی است که بشر را نه یک مقوله فردی بلکه یک مقوله اشتراکی می داند و آنچه برای آن تقدس دارد نه ندای درون و احساسات تک تک افراد بلکه انسانیت مشترک و احساسات دیگران و عمل جمعی و گونه انسان خردمند به عنوان یک کل است. آنها به دنبال برابری و مساوات میان تمام انسان ها هستند و نابرابری و تبعیض را بزرگ ترین توهین به قداست بشر می دانند (هراری، ۱۳۹۶، ص ۳۱۲). فرقه سوم اومانیزم که برخی از فرضیه های هراری بر آن استوار است، اومانیزم تکاملی است که انسان را محصول فرایند تکامل زیستی می داند و معتقد است بشر گونه ای تغییرپذیر است که هم می تواند به فوق بشر ارتقا و تکامل یابد و هم به دون بشر تنزل یابد. برترین حکم در این انسان گرایی جلوگیری از تنزل انسان به مادون بشر و حمایت از ارتقاییش به مافوق بشر است. این شاخه از اومانیزم بر بستر محکم نظریه انتخاب طبیعی برمی خیزد و می گوید باید تعارض و تصادف را قدر دانست، چون ماده خام انتخاب طبیعی و نیروی پیشران تکامل است. طبق این نظریه برخی انسان ها اساساً از دیگران برترند و هنگام تعارض تجربه های بشری با یکدیگر شایسته ترین انسان ها باید بقیه را از سر راه بردارند. اگر از این منطق تکامل پیروی کنیم، انسان به تدریج قوی تر و شایسته تر می شود و سرانجام به ظهور ابرانسان می انجامد. اومانیزم تکامل گرا هشدار می دهد که اگر

به همه انسان‌ها ارزش برابر و فرصت‌های تربیتی و رشد یکسان داده شود، انتخاب طبیعی از عمل بازمی‌ماند و بشر به جای تبدیل شدن به ابرانسان به تدریج نابود خواهد شد؛ بنابراین باید جمعیت انسانی نخبه‌پرور شود و بی‌مصرف‌ها حذف شوند. براساس اومانیزم تکاملی هر تصمیمی را که موجودات زنده می‌گیرند، بازتاب رمز ژنتیکی‌شان و نوروها، هورمون‌ها، ژن‌ها و سیناپس‌های عصبی و تابع قوانین فیزیکی و شیمیایی حاکم بر دنیای واقعی آنهاست و این با آزادی و اختیار و ندای درون ناسازگار است و آنها را کلماتی پوچ و توخالی می‌داند (همان، ص ۳۱۳-۳۵۰).

۳-۲. ظهور دین و اخلاق جدید

در دوران انقلاب صنعتی به تبع ظهور انسان‌گرایی، کیش جدیدی به نام سرمایه‌داری و رشد اقتصادی پدید آمد و بر پایه آن احکام و دستورهای اخلاقی جدیدی ارزش پیدا کرد؛ از جمله خودخواهی بشر به افزایش سود شخصی و کسب ثروت بیشتر فضیلت اخلاقی به شمار آمد. ثروت‌مندان نه تنها به خود بلکه به همه سود می‌رسانند و بدین گونه تضاد میان اخلاق و ثروت برطرف می‌شود و ثروت‌مندان مفیدترین و خیراندیش‌ترین افراد اجتماع شناخته شدند؛ چون چرخ‌های رشد اقتصادی را به نفع همگان به گردش درمی‌آوردند. بنابراین رشد اقتصادی مظهر خیر اعلی است و عدالت و آزادی و حتی سعادت به آن بستگی دارد. در پی این اندیشه یک نوع جدید دیگری از اخلاق به عنوان مصرف‌گرایی ظهور کرد؛ چون بقای اقتصاد سرمایه‌داری به تولید است و بقای تولید به مصرف است (همان، ص ۴۷۵). از این رو هر فردی که مصرف‌گراتر باشد، با ارزش‌تر شمرده می‌شود. بنابراین انقلاب صنعتی موجب انقلاب دینی و به دنبال آن انقلاب اخلاقی شد. این روند رشد اقتصادی و سرمایه‌داری موجب هزینه کردن سرمایه‌داران در حوزه‌های پرسود با توجه به پیشرفت‌های علمی و فناوری‌های نوین همچون نامیرایی، خوش‌بختی و خداگونه‌گی شد و زمینه‌ساز ظهور یک مذهب با

خدای دیجیتالی جدید گردید و آن اینکه هوش مصنوعی قوی در آینده نه تنها جایگزین بشر می‌شود، بلکه محتمل است جایگزین روح القدس نیز بشود و در آینده نه‌چندان دور هوش مصنوعی قادر به بازنویسی و خلق کتاب مقدس خواهد بود.

۳-۳. انقلاب الگوریتمی منشأ بشر مدرن

انقلاب الگوریتمی به‌عنوان یک پدیده نوظهور علمی قرن ۲۱ با گسترش حوزه نفوذ الگوریتم به احساسات، عواطف، امیال و آگاهی بشر به وجود آمد. الگوریتم مجموعه اقدامات روشمند در محاسبات و حل مشکلات و تصمیم‌گیری است. الگوریتم‌های دستگاه‌های سکه‌ای با وسایل مکانیکی و مدارهای الکتریکی کار می‌کنند؛ الگوریتم‌های حاکم بر انسان از طریق عواطف و احساسات و افکار عمل می‌کنند. دانشمندان، ذهن را که مرادشان مغز است، ملاک استعلای مستبدانه انسان مدرن می‌دانند که دارای دو ویژگی بنیادین یعنی احساس و آگاهی است. جدیدترین نظریه‌های دانشمندان علوم زیستی تبیین می‌کنند که احساسات و عواطف الگوریتم‌های زیست‌شیمیایی فاقد شعور و آگاهی‌اند که کارشان پردازش اطلاعات است و عرف رایج علمی بر این نظر است که آگاهی محصول واکنش‌های الکتروشیمیایی در مغز است و تجربه‌های ذهن تحقق نوع کارکرد ضروری پردازش اطلاعات به زبان ریاضی‌اند. بنابراین به باور علوم زیستی زندگی سراسر الگوریتم‌هایی زیست‌شیمیایی و پردازش اطلاعات است و موجودات زنده دستگاه‌های محاسبه و تصمیم‌گیری‌اند (هراری، ۱۳۹۶، ص ۱۰۸). امروزه مهم‌ترین انتخاب‌های زندگی‌مان در مورد همسر و شغل و محل زندگی از طریق الگوریتم‌های بسیار ظریفی اتخاذ می‌شوند که آنها را به اشتباه عواطف و احساسات و امیال می‌نامیم. هراری به دنبال جدا کردن احساسات، عواطف، امیال، رفتار و عقاید انسان از شعور و تبدیل کردن آن به الگوریتم‌های ناآگاهانه است؛ بدین معنا که شعور و آگاهی تأثیری بر ایفای کارکردهای

انسان ندارند؛ بلکه ناشی از الگوریتم‌های ناآگاهانه در مغز او هستند. بنابراین در اصل ما انسان‌ها تفاوت چندانی با موش و سگ و دلفین و شامپانزه نداریم؛ پس مثل آنها روح و جان نداریم. هراری با پذیرش این فرایند علت برتری انسان بر سایر موجودات را روح ابدی، هوش و خرد منحصربه‌فرد و ابزارسازی نمی‌داند؛ چون همین ویژگی را یک میلیون سال پیش نیز داشت، ولی سلطه کنونی را بر زیست‌بوم نداشت. پس عامل اصلی چیرگی ما بر جهان توانایی‌هایمان در پدیدآوردن یک شبکه معنایی بین‌الذهانی است که انسان‌ها را به هم پیوند می‌دهد؛ شبکه‌ای که شامل قوانین و نیروها و موجودات و مکان‌هایی است که صرفاً زاده تخیل جمعی‌اند. این شبکه باعث جداکردن انسان از سایر حیوانات و متمایزکردن علوم انسانی از علوم زیستی شده و انقلاب‌ها و جنگ‌ها و سایر تحولات بشری را راه‌اندازی می‌کند. علوم انسانی بر اهمیت اساسی موجودات بین‌الذهانی همچون خدا، دین، اخلاق، ملت، تمدن و فرهنگ تأکید دارند و اینکه نمی‌توان آنها را به هورمون یا نورون تقلیل داد و قدرت واقعی را متعلق به محتوا و مفهوم داستان‌های خیالی ساخته و پرداخته انسان می‌دانند؛ درحالی‌که زیست‌شناسان چنین چیزی را به رسمیت نمی‌شناسند. اما فناوری قرن ۲۱ تاریخ و زیست و جغرافیا و ژنوم و اعداد و ژنتیک و الکترونیک را براساس واقعیات بین‌الذهانی بازنویسی و حاکم بر جهان خواهند کرد و رمز داستان‌ها و خیالات جدیدی را که به جهان معنا می‌بخشند، می‌گشایند. از نگاه دین قرون وسطی مسیحی، حقایق قطعی و معنای زندگی و نجات باید مبتنی بر قوانین جاودانی و هدایت و نظارت بیرونی باشد که منبع از منبع فرابشری است. این دیدگاه خداوند را نه فقط منشأ اعلای معنا بلکه منشأ اقتدار در همه وجوه زندگی کرد. امروزه همه چیز کاملاً فرق می‌کند. اگر ما اومانيسم لیبرال را بپذیریم، سرچشمه معنا ندای درون ماست و اراده و اختیار ما بالاترین مرجع اقتدار است؛ به قول ژان ژاک روسو «هرچه حس

می‌کنم خوب است، خوب است و هر چه حس می‌کنم بد است، بد است» (روسو، ۱۴۰۳، ص ۹۴). بنابراین افکار و باورهای اومانیزستی سرتاسر زندگی بشر را در تمام حوزه‌ها در بر گرفته است؛ حتی زمانی که می‌گوییم به خدا باور داریم، حقیقت این است که ندای درون خود را بسیار بیشتر باور داریم (هراری، ۱۳۹۶، ص ۲۸۶). اگر اومانیزم از نوع سوم یعنی اومانیزم تکاملی را بپذیریم، من هیچ‌کدام از خواسته‌ها را انتخاب نمی‌کنم، بلکه همه آنها نتیجه فرایندهای جبری و تصادفی زیست‌شیمیایی در مغز من و خود تجربه‌گر است و اگر موجودی زنده به‌واقع فاقد اختیار باشد، بدان معناست که می‌توان با استفاده از دارو یا مهندسی ژنتیک یا تحریک مستقیم مغز امیال و خواسته‌هایشان را دست‌کاری و حتی کنترل کرد (همان، ص ۳۵۰-۳۷۷). اما در قرن ۲۱ اومانیزم فناوری‌محور و ترنس‌اومانیزم با کنارگذاشتن اومانیزم لیبرال و اومانیزم تکاملی منشأ اقتدار و مرجعیت معنا در انسان و عالم هستی را به الگوریتم‌ها سپرده است.

نقد و بررسی

از منظر الهیاتی و اخلاقی، حذف حقایق متافیزیکی و ماوراءالطبیعی به‌عنوان واقعیات بین‌الذهانی و امور افسانه‌ای از جمله وجود خدا، عالم غیب، معاد، وحی و مفاهیم اخلاقی بدون مبنای فلسفی و فاقد پشتوانه عقلانی، صرفاً عکس‌العمل‌هایی احساسی و واکنش‌هایی تاریخی به تحولات قرون وسطایی کلیسا و نشان از عدم‌بینش عمیق فلسفی و علمی هراری به مفاهیم مذکور است. اومانیزم تکاملی با کنارگذاشتن امور قدسی مانند خدا و دین و معنویت، بسیاری از منابع و منافع الهی و احکام عملی در جامعه را از دست می‌دهد و اخلاق را محصول تکامل زیستی دانستن منجر به بحران‌های روانی و بی‌ثباتی و فروپاشی اخلاق و مسئولیت‌ها و ارزش‌های اخلاقی و بی‌هویتی فرهنگی خواهد شد. از جهت انسان‌شناختی این فرضیه دچار تناقض در اندیشه و عمل شده است: از یک‌سو در نظر ادعا می‌کند انسان

موجودی خودبسنده و محور جهان‌بینی و ایدئولوژی و صدور احکام اخلاقی و معنا و هدف زندگی است و از سوی دیگر در عمل او را به عنوان یک ابزار کم‌ارزش تنزل داده، فدای منافع اعتقادی و علمی می‌کند تا بتواند فرضیه‌های آینده‌نگرانه خود را توجیه‌پذیر نماید. در این فرضیه چیزی به عنوان آزادی و اختیار و اراده انسانی معنا ندارد و عوامل زیستی و جبر طبیعت سرنوشت موجودات را تعیین می‌کند که نتیجه آن عنان‌گسیختگی و بی‌نظمی اجتماعی و هرج و مرج در زندگی بشری است. این دیدگاه احساسات و امیال درونی انسان را که از ظرافت و پیچیدگی خاصی برخوردار است، به فرایندهای محاسبات ساده ماشینی و پردازش داده‌های فاقد شعور تقلیل می‌دهد؛ درحالی‌که تجربه‌های احساسی و عاطفی مانند عشق و محبت، تنفر، اندوه، همدلی، کینه‌توزی و امثال آن دارای ابعاد زیستی، روانی، اجتماعی و فرهنگی همراه با اراده آگاه و شعور فردی‌اند که قابل پردازش و محاسبه توسط ماشین نیستند تا بتوان آنها را با الگوریتم تعریف نمود. این دیدگاه تجربه زیسته انسان خردمند را نادیده می‌انگارد و آن را به سطحی مکانیکی فرومی‌کاهد. انسان موجودی خودآگاه به احساسات و عواطف خود است؛ حال آنکه الگوریتم و ماشین فاقد تجربه ذهنی و تجربه زیسته بوده و از خودآگاهی برخوردار نیستند. پدیدارشناسانی مانند هوسرل تأکید دارند که تجربه انسانی از درون با آگاهی شکل می‌گیرد و احساسات را شیوه‌ای از بودن در جهان می‌داند (هوسرل، ۱۹۱۳، ص ۱۳۳۳). فیلسوفانی مانند مرلوپونتی احساسات را تجربه‌های بدنی و زمینه‌مند می‌دانند و بر اول‌شخص بودن تجربه و نقش بدن در ادراک عاطفی تأکید دارند (مرلوپونتی، ۱۹۴۵، صص ۱۵، ۶۷، ۹۴ و ۲۳۵). از جهت علمی اومانیزم تکاملی که احساسات و امیال انسان را صرفاً الگوریتم‌های ناآگاه می‌داند، برای توضیح تجربه انسانی ناکافی است؛ زیرا با نفی ابعاد غیرجسمانی، انسان را به سطح حیوان تقلیل داده، او را یک گونه زیستی در کنار سایر حیوانات می‌نگرد و تمام توانایی‌های عقلانی و روحی

و کرامت‌های انسانی و اخلاقی او را زیر سؤال می‌برد؛ درحالی که علم هیچ ابزاری برای اثبات یا ابطال ویژگی‌های غیرجسمانی در اختیار ندارد. براساس نظریه زیستی و مطالعات علوم اعصاب احساسات حاصل تعامل پیچیده بین مغز و بدن و محیط‌اند و ساختارهایی مانند آمیگدال، هیپوتالاموس و سیستم لیمبیک نقش کلیدی داشته و هورمون‌هایی مانند آدرنالین و دوپامین در شکل‌گیری حالات عاطفی تأثیرگذارند (لیدوکس، ۱۹۹۶، صص ۱۳۰ و ۲۳۰). بنابراین احساسات صرفاً خروجی یک الگوریتم نیستند. نظریه‌هایی مانند نظریه شناختی تأکید دارند که تفسیر ذهنی و شناختی از موقعیت‌ها در شکل‌گیری احساسات نقش دارند و طبق نظریه لازاروس ارزیابی شناختی از یک رویداد تعیین می‌کند که چه احساسی تجربه شود و بین احساسات و باورها، خاطرات، انتظارات و تفکر پیوستگی و تعامل قائل‌اند (لازاروس، ۱۹۹۱، صص ۵۵، ۱۴۵ و ۲۴۵). پیشرفته‌ترین الگوریتم‌های تحلیل احساسات در هوش مصنوعی فقط الگوریتم‌ها را شناسایی می‌کنند و خود هیچ احساسی ندارند و فاقد نیت و اراده و آگاهی می‌باشند. هراری با جهت‌گیری‌های یک‌سویه صرفاً واقعیات و مستندات تاریخی و علمی را که در راستای فرضیه‌های خود است، برگزیده و با استفاده از نظریات مبهم که قابلیت تفسیر چندگانه دیدگاه‌های معارض دارند، تلاش می‌کند مخاطب را به قطعیت پیش‌گویی‌های خود همراه کند.

۴. انقلاب داده‌ها و اطلاعات

دوره پایانی حیات انسان خردمند با ظهور اومانیزم فناوری محور در دوره انقلاب صنعتی شروع شد و با جنبش طراحی هوشمند و ترنس اومانیزم در دوره انقلاب داده‌ها و اطلاعات کامل می‌گردد؛ زیرا این دو تحول عظیم ستون‌های مهم علمی و اعتقادی انواع اومانیزم قبلی را فرو ریخته و طرح‌های جایگزین را به یک ضرورت تبدیل کرده است. از نگاه هراری سه

طرح جایگزین برای آینده بشر قابل پیش‌بینی است که هم‌اکنون نیز در حال اجراست. دو طرح براساس اومانیزم فناوری عبارت‌اند از: مهندسی زیستی (بیولوژیکی) و مهندسی سایبورگ (ترکیب موجود زنده با غیرزنده) و طرح سوم براساس جنبش طراحی هوشمند و انقلاب داده‌باوری که عبارت است از مهندسی غیرآلی (موجودات غیرزنده). در دو طرح اول و دوم انسان به ابرانسان یا انسان خداگونه تبدیل می‌شود و با طرح سوم فراانسان هوشمند جایگزین ابرانسان شده و تسلط و حاکمیت مطلق خود را در اوایل قرن ۲۱ بر انسان و جهان تثبیت می‌کند. در این طرح بشر آماده می‌شود تا گستره حیات را از قلمرو موجودات آلی به غیرآلی بکشد و نه تنها خدا بلکه خودش را نیز برای همیشه از صحنه روزگار کنار بزند.

۴-۱. ابرانسان خداگونه با اومانیزم فناوری محور

هراری ابتدا با ارتقای اومانیزم، نگرش جدیدی را به نام اومانیزم فناوری محور تشریح می‌کند که اگرچه همچنان انسان‌ها را به چشم اشرف مخلوقات می‌نگرد و از بسیاری از ارزش‌های سنتی اومانیزم دست نمی‌کشد، ولی معتقد است باید با به‌کارگیری فناوری‌های جدید دست به آفرینش انسانی خداگونه بزنیم که برخی از ویژگی‌های ذاتی انسان را حفظ می‌کند، ولی از توانمندی‌های جسمی و ذهنی ارتقایافته‌ای بهره‌مند است که خدا به او نداده، ولی به او امکان می‌دهد حتی در برابر پیچیده‌ترین الگوریتم‌های فاقد شعور مقاومت کند. از آنجاکه هوش مصنوعی فاقد شعور و آگاهی است و با سرعتی سرسام‌آور در حال رشد و گسترش است، انسان‌ها اگر می‌خواهند همچنان در صحنه بمانند، باید اعضای بدن خود را جداً ارتقا دهند (هراری، ۱۳۹۶، ص ۴۳۵). این ارتقا به دو صورت امکان‌پذیر می‌باشد: یکی زیست‌مهندسی که با به‌کارگیری جدیدترین پیشرفت‌های علوم زیستی در سلول‌های بنیادی، به‌نژادی و شبیه‌سازی، آگاهانه و عامدانه رمز ژنتیکی انسان را بازنویسی و مغز او را از نو مدارکشی می‌کند و تعادل زیست‌شیمیایی

بدن انسان را تغییر می‌دهد. هدف این نوع مهندسی تغییر در بدن انسان و جایگزین نمودن اعضای معیوب یا ازکارافتاده با اجزایی است که با فناوری زیستی تولید می‌کند و از طول عمر و توانایی بیشتر و آسیب‌پذیری کمتر برخوردارند. به این ترتیب موجب ارتقای انسان کنونی شده و از این طریق آبرانسان‌هایی به عنوان ایزدک‌ها و خدایان کوچک جدید خلق خواهند شد. نوع دیگر جایگزینی با مهندسی سایبورگ تحقق می‌یابد. این نوع مهندسی ترکیبی از بدن موجود زنده را با وسایل و ابزارهای غیرزنده مثل دست و پای بیونیک یا قلب و چشم مصنوعی یا میلیون‌ها نانوروبات درمی‌آمیزد و انسان را در مسیر جدیدی هدایت می‌کند. چنین انسان سایبورگی از توانایی‌های خارق‌العاده بهره‌مند خواهد شد که بسیار فراتر از هر انسان زنده دیگری است؛ چون این عضو مصنوعی مدام با پیشرفت‌های علمی در حال به‌روزشدن و توانمندکردن انسان است؛ به گونه‌ای که می‌توان گفت انسان را تبدیل به خدا می‌کند (همان، ص ۵۸).

نقد و بررسی

قرائت آتئیستی هراری از آیین اومانیسم فناوری در پی حذف خداوند و نقش آفرینش‌گری او و جایگزینی انسان فناوری محور است که خود نوعی الحاد نوین علمی به‌شمار می‌آید. وی در سیر معرفتی انسان‌وار خود به خداوند ابتدا خداوند قادر مطلق را به خدایان با ویژگی‌های خاص و محدود تنزل می‌دهد؛ آن‌گاه زمینه را برای جایگزینی انسان ارتقایافته به جای خداوند فراهم می‌کند؛ درحالی که الهیات خداباوران با این نگرش کاملاً مخالف بوده، چنین موجودی را خدا نمی‌دانند. از جهت انسان‌شناختی، توانایی‌هایی که بشر از طریق مهندسی زیستی یا سایبورگ به دست می‌آورد، منافاتی با خلقت انسان توسط خداوند و برکناری او از هستی ندارد. خداباوران معتقدند این استعدادهای نهفته را خداوند با عقل در بشر نهادینه کرده است و در هر دوره‌ای با فراهم آمدن شرایط شکوفا می‌شود و این تصور خطاست که

توانایی علمی بشر در پیشرفت‌های مختلف، او را جایگزین خداوند در هستی می‌کند. اگر ما پیشرفت‌های انسان را معیاری برای جایگزینی بدانیم، در این صورت چون پیشرفت‌های انسان متوقف نمی‌شود، باید مرتب منتظر خدای بعد از خدا از نوع انسانی و غیرانسانی باشیم و هیچ تضمینی وجود ندارد که خدای مورد نظر هراری دوام داشته باشد و بعد از مدتی خدای جدیدتری جایگزین آن نشود. اومانیزم فناوری محور با یک مشکل لاینحل و تضاد درونی روبه‌روست: از یک سو منشأ هرگونه مرجعیت و صلاحیت و معنا را امیال و خواسته‌های بشری به‌شمار می‌آورد و خواهان این است که آنها تعیین کنند کدام توانایی‌های ذهنی گسترش یابند؛ اما اگر در نتیجه پیشرفت‌های فناوری بتوان خود امیال بشری را بازسازی و مهندسی کرد چه؟ پیشرفت‌های فناوری دستور کار کاملاً متفاوتی عرضه می‌کند؛ یعنی در پی گوش سپردن به نداهای درونی بشر نیست، بلکه درصدد بازسازی و مهندسی و سلطه بر آنهاست. زمانی که به شناخت نظام زیست‌شیمیایی نایل شویم که همه این نداها را تولید می‌کند، آن‌گاه چه‌بسا استفاده از مقداری ماده شیمیایی بهتر باشد از گوش دادن به ندای درون یا سخنان پیامبران الهی و کتب مقدس. در این صورت منشأ اصلی هرگونه مرجعیت و صلاحیت و معنا تغییر می‌کند. اومانیزم فناوری محور درصدد است با دست کاری، ذهن بشر را ارتقا دهد و تجربه‌های ناشناخته و وضعیت‌های ناآشنای ذهن و آگاهی را به روی او بگشاید؛ اما اصلاح ذهن انسان بی‌اندازه پیچیده و خطرناک است. اولاً ما شناخت دقیقی از ذهن نداریم که چطور پدید می‌آید و چگونه عمل می‌کند. با آزمون و خطا فرامی‌گیریم که وضعیت‌های ذهنی را چطور مهندسی کنیم، ولی به‌ندرت به تمام پیامدهای چنین دست کاری‌هایی پی می‌بریم. بدتر اینکه چون از طیف کامل وضعیت‌های ذهنی بی‌اطلاعیم، نمی‌دانیم چه اهدافی را برای ذهن تعیین کنیم. درواقع ما نقشه راهی نداریم و نمی‌دانیم عازم کدام مقصد شویم و ممکن است به تنزل انسان بینجامد و

حتی محتمل است که نظام انسان‌های تنزل یافته را ترجیح دهند؛ نه به این علت که از مهارت‌های ابرانسانی برخوردارند، بلکه به این سبب که فاقد برخی ویژگی‌های واقعاً اضطراب‌آور انسانی‌اند که دست و پای او را می‌بندد و از سرعتش می‌کاهد. از جهت اخلاقی در مسیر تبدیل شدن انسان به فرانسایان پیامدهای اخلاقی، اجتماعی و انسانی نادیده گرفته شده است؛ یعنی اگر انسان‌ها قدرت خلق زندگی جدید یا کنترل کامل بر ذهن و بدن خود را داشته باشند، مرزها و چارچوب‌های اخلاقی فرومی‌ریزد. هراری پیشنهاد می‌دهد بشر نیازمند نوعی معنویت جدید است که بر پایه علم و فناوری بنا شده است؛ ولی این نگرش معنویت را از تجربه درونی و ارتباط با امر متعالی جدا می‌کند و آن را به یک ابزار عملکردی و تجربی تقلیل می‌دهد که در سنت‌های دینی و عرفانی قابل پذیرش نیست و از جهت اجتماعی جامعه را به دو طبقه زیستی تقسیم می‌کند: طبقه کوچکی از انسان‌های ارتقایافته به عنوان ابرانسان و طبقه برتر که از توانایی‌های باورنکردنی و خلاقیت و ابتکار بی‌سابقه برخوردار خواهند بود که به آنها فرصت می‌دهد بسیاری از مهم‌ترین تصمیم‌های دنیا را بگیرند و طبقه‌ای با اکثریت بشر که از فناوری‌های پیشرفته برخوردار نیستند و طبقه اجتماعی فرودست را شکل می‌دهند که تحت سلطه الگوریتم‌های کامپیوتری و ابرانسان‌های جدید قرار می‌گیرند. از جهت انسانی ارتقادات و فراتر رفتن از حد معیار سلامت، مختص افراد خاص خواهد بود که خواهان حافظه و هوش برتر از سطح متوسط و بالاترین توانایی‌های جسمی‌اند و برخی خواص به این نتیجه می‌رسند که فراهم کردن شرایطی بهتر یا حتی استاندارد برای سلامتی انبوه انسان‌های بی‌مصرف هیچ سودی ندارد و تمرکز بر ارتقادات مبتنی بر ابرانسان به بالاتر از حد معیار و رسیدن به نامیرایی و سعادت و خداگونگی بسیار عاقلانه‌تر است و این به معنای فرو ریختن بنیان‌های اومانیزم لیبرال خواهد بود.

۴-۲. فراانسان خداگونه یا ترانس اومانیزم

هراری معتقد است پیشرفت‌های علمی و فناورانه و میل ذاتی سیری ناپذیر انسان به پیشرفت و نیاز به حل چالش‌های فراگیر جهانی موجب شده است انقلاب داده‌ها و اطلاعات، تکامل از طریق انتخاب طبیعی را با تکامل از طریق طراحی هوشمند جایگزین کند و از همه فرقه‌های قبلی اومانیزم عبور کند و خود به جای آن بنشیند. نگرش در حال ظهور داده‌باوری (Dataism) که از آن در یک نظر عام‌تر به دوران ترنس اومانیزم یا فراانسان‌گرایی یاد می‌کنند، جهانی را پیش‌بینی می‌کند که حول محور خواسته‌ها و تجربه‌های هیچ موجود انسان‌گونه‌ای نمی‌گردد؛ نه خدایان را گرامی می‌دارد و نه انسان را؛ فقط معبودش داده و اطلاعات است. این نگرش با استفاده از فناوری مهندسی غیرآلی و فناوری اطلاعات نه تنها اعضای زنده بدن انسان بلکه خود انسان را کاملاً کنار می‌گذارد و امید دارد موجودی تماماً غیرزنده طرح‌ریزی کند؛ از جهت سخت‌افزاری تمام اجزای مصنوعی موجود زنده را متناسب با اهداف کاربردی در شکل و اندازه‌های گوناگون تولید کند و از جهت نرم‌افزاری الگوریتم‌ها و نرم‌افزارهای هوشمند را جایگزین مغز و شبکه اعصاب و افکار و امیال انسان نماید که می‌تواند هم در دنیای مجازی و هم غیرمجازی فعال و از محدودیت‌های شیمی‌آلی آزاد باشد. وقتی این فناوری‌ها ما را قادر سازد فکر و ذهن انسان را از نو طراحی کنیم، انسان خردمند ناپدید خواهد شد و تاریخ بشر به پایان خواهد رسید و فرایند دوران پساانسان‌گرایی کاملاً جدیدی آغاز خواهد شد که غیرقابل پیش‌بینی است و از قدرت درک انسان کنونی بیرون است. در قرن ۲۱ پروژه بزرگ انسان دست‌یابی به قدرت‌های الهی خلق و نابودی توسط فراانسان هوشمند به نام «ایترنت همه‌چیز» است که درواقع رسیدن به مقام خداگونگی است که به زودی سیطره خود را بر جهان اعلام می‌کند و نشانه‌های ظهور آن نیز از هم‌اکنون آشکار شده است (هراری، ۱۳۹۶، ص ۶۱). انقلاب عظیم داده‌باوری می‌گوید

جهان متشکل از اطلاعات در گردش است و ارزش هر پدیده یا موجودی براساس سهم آن در پردازش اطلاعات تعیین می‌شود. براساس داده‌باوری الگوهای اطلاعاتی جایگزین تجربه‌های بشری شده و منشأ اصلی مرجعیت و صلاحیت و معنا را از انسان به داده‌ها منتقل می‌کنند. اومانیزم‌ها حرفشان این بود که «خدا محصول تخیل بشر است»؛ اکنون داده‌باوران به آنها می‌گویند «خود تخیل بشر نیز محصول الگوریتم‌های زیست‌شیمیایی بدن است». در قرن هجدهم اومانیزم‌باوران به جهان‌بینی انسان‌محور به‌جای خدا‌محور معتقد شدند و خداوند را به حاشیه راندند؛ ممکن است در قرن بیست و یکم داده‌باوران رویکرد داده‌محوری را به‌جای انسان‌محوری بنشانند و انسان را از مدار خارج کنند. در ابتدا انسان‌ها همچنان به خداوند ایمان داشتند و می‌پنداشتند خداوند انسان را اشرف و مقدس کرده، چون او را برای منظور و هدفی الهی آفریده است. فقط با گذشت زمانی طولانی بود که برخی جرئت کردند بگویند انسان به‌خودی‌خود مقدس است نه چون خدا می‌گوید و اصلاً خدایی وجود ندارد. به همین‌سان امروز نیز اغلب داده‌باوران معتقدند تقدس «اینترنت همه‌چیز» به خاطر آن است که انسان‌ها برای رفع نیازهایشان آن را پدید می‌آورند، اما ممکن است سرانجام «اینترنت همه‌چیز» به‌خودی‌خود تقدس یابد (همان، ص ۴۷۴). با جنبش طراحی هوشمند و پیشرفت‌های فناوری اطلاعات، نظام الگوریتمی هوشمند و پردازش اطلاعات عظیمی پدید می‌آید که بیشتر از انسان اطلاعات جذب و مؤثرتر از آنها پردازش می‌کند و از انسان برتر خواهد شد و انسان‌ها در حوزه‌های مختلف کارآمدی و ارزش خود را از دست می‌دهند و انسان خردمند الگوریتمی منسوخ خواهد شد و نگرش اومانیزستی رو به زوال خواهد رفت. انسان با پدیدآوردن انواع جدیدی از هوش فاقد شعور و آگاهی در قرن ۲۱ دچار تهدیدها و چالش‌هایی خواهد شد که به‌واسطه آن جای خود را به ابرهوش مصنوعی یا همان فراانسان هوشمند خواهد داد. یک چالش اینکه از

جهت اقتصادی و نظامی، ربات‌های مجهز به فناوری پیشرفته یا ماشین‌ها و پهپادهای هوشمند و کرم‌های کامپیوتری جای نیروی انسانی و ارتش‌های انبوه قرن ۲۰ را می‌گیرند و مدیران و ژنرال‌ها اتخاذ تصمیم‌های مبهم را به الگوریتم‌های هوشمند می‌دهند و جنگ‌های سایبری جای جنگ‌های فیزیکی را خواهد گرفت. با سه اصل ساده، در آینده الگوریتم‌ها می‌توانند جای نه‌تنها انسان بلکه جای انسان‌های ارتقایافته بیولوژیکی و سایبورگ را بگیرند:

۱. موجودات زنده الگوریتم‌اند؛ ۲. ماده‌ای که محاسبه‌گر از آن ساخته شده است، تأثیری بر محاسبات الگوریتمی ندارد (انسان - ماشین - چرتکه)؛ ۳. هیچ دلیلی وجود ندارد که فکر کنیم الگوریتم‌های طبیعی (انسان‌ها) می‌توانند کارهایی انجام دهند که الگوریتم‌های مصنوعی (هوش مصنوعی، کامپیوتر - ربات) هرگز نمی‌توانند به همان شکل یا به شکل بهتر انجام دهند. درواقع هرچه زمان می‌گذرد، جایگزین کردن انسان با الگوریتم کامپیوتری آسان‌تر می‌شود و حوزه‌های دیگر زیست بشری همچون هنر و خلاقیت و فضای مجازی را در بر می‌گیرد و احتمالاً انسان را کاملاً از صحنه روزگار محو می‌کند. فناوری‌های قرن ۲۱ به الگوریتم‌های بیرون امکان می‌دهند، مرا بسیار بهتر از خودم بشناسند و هنگامی که این اتفاق روی دهد، باور به فردگرایی و مرجعیت و اقتدار افراد بشر به الگوریتم‌های شبکه‌ای انتقال می‌یابد. انسان‌ها دیگر به خود به چشم موجودات خودمختار نمی‌نگرند که زندگی‌شان را براساس خواسته‌هایشان می‌گردانند؛ به‌جای آن عادت می‌کنند خود را مجموعه‌ای از سازوکارهای زیست‌شیمیایی بدانند که دائماً تحت نظارت و هدایت شبکه‌ای از الگوریتم‌های الکترونیکی‌اند. بر این اساس کیش «خود عددی» به‌وجود آمده که معتقد است خود چیزی نیست جز الگوهای ریاضی و عددی که از فرط پیچیدگی، ذهن بشر قادر به درک آنها نیست. برای شناخت خود به‌جای فلسفه و مراقبه و روان‌کاوی باید مرتباً داده‌های زیست‌سنجی را گردآوری کنید و در اختیار الگوریتم‌ها بگذارید؛ آنها

برایتان تجزیه و تحلیل می کنند و به شما می گویند که کیستید و چه باید بکنید (همان، ص ۴۰۹-۴۱۰). چالش مهم دیگر این است که نظام سیاسی-اقتصادی برای جمع ارزش قائل است و تک تک افراد ارزش خاصی ندارند. براساس آن ارزش تک تک افراد از بین رفته، به جمع یعنی شبکه های الگوریتمی سپرده می شود. از این رو پروژه هایی مانند گوگل و فیسبوک و اینستاگرام و امثال آن که به دنبال «تحقیق معیار» برای بشرند، پایگاه های داده های عظیمی اند که هر قدمی که برمی داریم و هر دستی را که با کسی می دهیم، به یاد دارند و به ما مشاوره صمیمانه می دهند؛ فقط باید از این فکر دست بردارید که هر انسان، فردی است صاحب اختیار که تعیین می کند چه چیزی خوب و زیبا و معنای زندگی چیست. این پایگاه های الگوریتمی و داده ها روز به روز خود را بهبود می بخشند و اختیار را از انسان می گیرند و هنگام اتخاذ تصمیم های مهم زندگی مانند دست زدن به کاری یا انتخاب شغل یا حتی برقراری روابط عاشقانه به کامپیوتر اتکا می کنند و انسان ها به آنها اعتماد بیشتری می کنند تا به خودشان، با این تصور که تصمیم های داده محور زندگی افراد را بهبود می بخشد. نکته شرارت بارتری که در این تحقیق معلوم می شود، این است که اطلاعات مهم افراد و نقطه نظرهای سیاسی آنها را هم می تواند تشخیص دهد و این همه را ما به رایگان در اختیارش می گذاریم. زمانی که گوگل و فیسبوک و سایر الگوریتم ها به پیش گویانی همه چیزدان بدل شوند، ممکن است به کارگزار و سرانجام حاکم و فرمانروا تبدیل شوند و سرانجام ممکن است او قدرت بسیار و دانشی بس بیش از ما به دست آورد و به دست کاری کردن در وجود ما و اطلاعات ما و شکل دادن به خواسته های ما و تصمیم گیری به جای ما بپردازد و حتی برای پیشبرد منافع صاحبانشان به دست کاری کردن یکدیگر مبادرت ورزند و ثروت مندانی که مالک به روزترین الگوریتم ها و نرم افزارها باشند، بر فقیرانی که الگوریتم های قدیمی تری را در اختیار دارند، برتری قاطعی خواهند داشت

و این چیزی جز دیکتاتوری دیجیتال و هوشمند نخواهد بود. چالش مهم دیگر این است که داده‌باوری موجود، مولود تلاقی دو موج علمی زیست‌فناوری و فناوری اطلاعات است. علوم زیستی جانداران را به چشم الگوریتم‌هایی مرتبط با ترکیب‌ها و فرایندهای شیمیایی بدن موجودات زنده می‌نگرند و دانشمندان علوم کامپیوتر شیوه‌های طراحی الگوریتم‌های الکترونیکی را فراگرفته‌اند که روزبه‌روز پیچیده‌تر می‌شوند. داده‌باوری این دو علم را با هم تلفیق می‌کند و مرز میان موجود زنده و ماشین را فرومی‌ریزد و پیش‌بینی می‌کند که الگوریتم‌های الکترونیکی نهایتاً رمز الگوریتم‌های زیست‌شیمیایی را می‌گشایند و عملکردی بهتر از آنها خواهند داشت؛ پس پردازش اطلاعات را باید به الگوریتم‌های الکترونیکی سپرد که توانایی بسیار بیشتری از مغز انسان دارند و قابل اعتمادترند. درنهایت موجب شکل‌گیری کارآمدترین نظام پردازش اطلاعات جدیدی به نام «اینترنت همه‌چیز» می‌شود و با اتمام این پروژه انسان خردمند از بین خواهد رفت. داده‌باوری اکنون نه یک نظریه علمی بلکه به دین و آیینی تبدیل شده است که مدعی تشخیص و تعیین درست از نادرست است. نزد این دین جدید والاترین ارزش «گردش اطلاعات» است. زندگی یعنی گردش اطلاعات و اگر می‌پنداریم که زندگی چیز خوبی است، پس باید گردش اطلاعات را گسترش دهیم و تقویت کنیم و حتی لحظه‌ای نتوانیم و نخواهیم از این شبکه همه‌چیزدان جدا شویم و جدایی به معنای مرگ ماست. برای داده‌باوری تجربه‌های انسانی تقدس ندارند و انسان خردمند اشرف مخلوقات یا طلعه انسان خداگونه نیست. انسان‌ها صرفاً ابزارهایی برای ایجاد «اینترنت همه‌چیز» این پروژه انسان خردمند از بین خواهد رفت. داده‌باوری اکنون نه یک نظریه علمی بلکه به دین و آیینی تبدیل شده است که مدعی تشخیص و تعیین درست از نادرست است. نزد این دین جدید والاترین ارزش «گردش اطلاعات» است. زندگی یعنی گردش اطلاعات و اگر می‌پنداریم که زندگی

چیز خوبی است، پس باید گردش اطلاعات را گسترش دهیم و تقویت کنیم و حتی لحظه‌ای نتوانیم و نخواهیم از این شبکه همه‌چیزدان جدا شویم و جدایی به معنای مرگ ماست. برای داده‌باوری تجربه‌های انسانی تقدس ندارند و انسان خردمند اشرف مخلوقات یا طلیعه انسان خداگونه نیست. انسان‌ها صرفاً ابزارهایی برای ایجاد «اینترنت همه‌چیز» هستند که سرانجام بر زمین گسترش می‌یابد و سپس کل کهکشان و حتی کل عالم هستی را در بر می‌گیرد. این نظام کیهانی و بسیار عظیم پردازش اطلاعات مانند خداوند است؛ همه‌جا هست و همه چیز در ید قدرت اوست و مقدر است انسان‌ها با او یکی شوند (همان، ص ۴۷۳). بنابراین محتمل است در قرن ۲۱ صلاحیت و اختیار تماماً از انسان‌ها سلب و به الگوریتم‌های فوق‌العاده هوشمند واگذار شود. در این هنگام نه تنها لیبرالیسم فرومی‌پاشد، بلکه حتی ادیان الهی نیز توهمی بیش نخواهد بود و در دهه‌های پیش رو دین فناوری‌های نوین با وعده رستگاری به لطف الگوریتم و ژن بر دنیا مسلط و وارث زمین و هستی خواهد شد.

نقد و بررسی

از جهت فلسفی و الهیاتی این فرضیه با حذف خدای ادیان ابراهیمی، آبرهوش مصنوعی قوی را به عنوان خدای دیجیتالی و الگوریتمی جایگزین آن نموده و حاکمیت مطلق در هستی ایفا می‌کند که به زودی قادر به خلق روح القدس و بازنویسی کتاب مقدس خواهد بود. بنابراین کانون این فرضیه کنارگذاشتن ایمان به خدا نیست، بلکه ایمان آوردن به خدای دیجیتالی است که خود الحاد و کفر جدید است. متفکران دینی در فلسفه و کلام این سؤال را مطرح می‌کنند که چگونه فراانسانی که خود ناقص و محتاج مخلوق الهی به نام انسان بوده، بر موجود کامل‌تر و علت وجودی خود حاکمیت پیدا می‌کند؟ آیا ترجیح سافل بر عالی و تقدم شریف بر اشرف یا ناقص بر کامل توجیه عقلانی دارد؟ پاسخ روشن است: اولاً براساس ملازمه بین علت

و معلول در نظام عالم هستی که در آن حکمت و عقلانیت مطلق سیطره دارد، از جهت ثبوتی برتری سافل بر عالی تعلیق به محال است؛ ثانیاً تا کنون از جهت اثباتی و وقوعی موجودی باهوش‌تر از انسان خلق نکرده‌ایم که آن را برتر از انسان بدانیم. علاوه بر اینکه جایگزینی خدای ادیان ابراهیمی با ابرهوش دیجیتالی یا خدای الگوریتمی از نظر بسیاری نوعی ساده‌سازی و تقلیل‌گرایی در فهم خدا و عالم هستی به‌شمار می‌رود و موجب تناقض در مفهوم خداگونه‌بودن در کلام هراری است؛ زیرا او از یک‌سو به‌عنوان فردی رادیکال، ضد‌مذهب و منکر خداوند، فراانسان را موجودی محدود و تابع الگوریتم و داده‌ها می‌داند و از سوی دیگر از خداگونه‌شدن فراانسان سخن می‌گوید. این تناقض نشان می‌دهد مفهوم خداگونه در دیدگاه هراری بیشتر استعاری و تبلیغاتی است تا فلسفی و منطقی. اما از جهت علمی برخی اشکالات فنی مانع از این است که فرضیه فراانسان هوشمند جایگزین انسان شود. باور به اینکه ابرهوش مصنوعی به‌زودی یا در سال‌های دور از انسان پیشی می‌گیرد و همه چیز را کنترل خواهد کرد، از جهت علمی و تکنولوژی یک تصور خام است که اثبات نشده و بیشتر یک احتمال و تخیل آینده‌نگرانه است تا یک واقعیت علمی براساس روش‌های تجربی و مشاهده‌ای. از این نظر وی به‌جای تحلیل علمی و فلسفی به پیش‌گویی و توهم تکنیکی فناوری غیرقابل اثبات درباره آینده بشر روی آورده است که اعتبار علمی ندارد و نمی‌تواند مبنای تصمیم‌گیری راهبردی باشد. درحالی‌که هراری هوش مصنوعی را موجودی دارای فهم و خلاقیت و قدرت تصمیم‌گیری مستقل و خلق محتوا و حتی دارای قدرت اخلاقی و معنوی می‌داند، فیلسوفانی مانند دانیل دنت (دنت، ۲۰۱۷، ص ۴۹۶)، جان سرل، هیوبرت دریفوس (دریفوس، ۱۹۹۲، ص ۳۲۰) و شمار بسیاری از فلاسفه ذهن و حوزه شناختی معتقدند هوش مصنوعی فاقد فهم و خودآگاهی است و نمی‌تواند به سطح ذهن انسانی برسد. جان سرل با آزمایش اتاق چینی

نشان داد که هوش مصنوعی قادر به پردازش زبان به معنای فهم و آگاهی نیست و تصمیم‌گیری اخلاقی نیازمند فهم و نیت و مسئولیت‌پذیری است که هوش مصنوعی فاقد آن است. افزون‌براینکه در تجربه زیسته و معنای زندگی و خلاقیت‌های هنری، انسان هم تجربه زیسته دارد و هم خلق معنا و تولیدات شعر و موسیقی و نقاشی همراه با نیت و احساس دارد که هوش مصنوعی در تمام موارد از آن بی‌بهره است و تاکنون به چنین سطحی دست نیافته و نخواهد رسید (سرل، ۱۹۸۰، ص ۴۱۷). نکته دیگر که باید توجه شود، این است که انسان دارای توانایی جسمانی و توانایی پیچیده و نامحدود شناختی است که اگر بپذیریم در بعد جسمانی امکان رقابت وجود دارد، ولی در بعد شناختی همواره وظایف و توانایی‌های جدید یافت می‌شود که انسان بهتر از ماشین انجامشان می‌دهد. هوش مصنوعی تکنولوژی است و کار تکنولوژی توانش در صورت‌گیری برساخته‌های انسان است و این توانش مستقل و قائم به ذات نیست و نیازمند متعلق است که آن نیز نزد انسان می‌باشد. از جهت انسان‌شناختی، هراری انسان را مجموعه‌ای از پردازش داده‌ها می‌بیند که می‌توان آن را با ماشین جایگزین کرد. این نگاه، عقلانیت انسانی و ابعاد غیرمادی وجود انسان را نادیده می‌گیرد و انسان را به موجودی محاسبه‌گر تقلیل می‌دهد که صرفاً داده تولید و پردازش می‌کند، یا یک الگوریتم فاقد اراده و معنا و ابعاد عقلانی و اختیار است؛ درحالی که میان قدرت عقلانی انسان و هوش مصنوعی تفاوت‌های ماهوی و شناختی معناداری وجود دارد. آنچه مسلم است تمام پیشرفت‌های شگفت‌انگیز انسان محصول تعقل و شعور انسان است که در درون خود هوشمندی را پرورش می‌دهد و با هوش مصنوعی و آبرهوش مصنوعی پتانسیل جدیدی برای شکوفایی استعدادهای بالقوه خود پیدا می‌کند. هراری باید تفاوت‌های غیرقابل انکار میان عقل و هوش مصنوعی را بپذیرد؛ از جمله اینکه مبدأ وجودی و ماهیت شناختی عقل ریشه در هستی یعنی روح انسانی و تجلی عقل فعال در عالم است؛ ولی

هوش مصنوعی محصول مهندسی و الگوریتم و صرفاً بازتاب داده‌هاست. از جهت ماهیت شناختی عقل ماهیتی مجرد غیرمادی دارای مراتب وجودی دارد؛ ولی هوش مصنوعی مادی مبتنی بر پردازش داده‌هاست و فاقد نفس و شعور و صرفاً ابزار محاسباتی عقل از مراتب نفس ناطقه و واسطه درک حقایق است. عقل می‌تواند مفاهیم کلی و انتزاعی را درک کند؛ ولی هوش مصنوعی فقط می‌تواند الگوهای آماری و عددی را شناسایی کند. عقل انسانی با اراده و اختیار همراه است و می‌تواند تصمیم بگیرد و هوش مصنوعی تابع الگوریتم‌ها و داده‌های ورودی است و فاقد اراده آزاد است. انسان می‌تواند از طریق شهود، الهام و تجربه زیسته به حقیقت برسد و هوش مصنوعی فاقد تجربه و شهود است و خلاقیت آن تقلیدی و آماری است. عقل انسانی می‌تواند به‌سوی حق تعالی حرکت کند و در مسیر کمال قرار گیرد؛ ولی هوش مصنوعی فاقد جهت‌گیری وجودی است و نمی‌تواند به‌سوی کمال سیر کند. هراری انسان را صرفاً موجودی پردازش‌گر داده می‌داند که با پیشرفت فناوری به فراانسان خداگونه تبدیل می‌شود؛ درحالی‌که انسان نه ابزار بلکه غایت خلقت است و تقلیل او به ابزار فناوری با توانایی‌های عقلانی و روح الهی و کمالات بی‌نظیر اخلاقی و انسانی ناسازگار می‌باشد و ابزارانگاری انسان موجب نادیده‌انگاشتن اختیار و اراده آزاد و استقلال انسان شده و برخی نگران‌اند که هوش مصنوعی با تحلیل رفتار انسان بتواند انتخاب‌ها را هدایت یا حتی هک کند. اشکال دیگری که نباید از آن غفلت نمود، فقدان اخلاق‌گرایی در فرضیه هراری است. وی ملاک اخلاقی را تابعی از الگوریتم و داده و اطلاعات می‌داند نه کرامت‌های ذاتی انسان و به‌راحتی هر عمل غیراخلاقی و غیرانسانی مباح شمرده می‌شود و اخلاق تابعی از کارایی و قدرت در دست موجوداتی است که فناوری اطلاعات را به شکل وسیع‌تر و کامل‌تر در اختیار خواهند گرفت؛ به‌خصوص اگر آن موجود نیز از جنس انسان نباشد و صرفاً یک ماشین و آبرهوش دیجیتال باشد.

نتیجه‌گیری

هراری گام‌به‌گام با چینش برساخته‌های ذهنی خود از پیدایش انسان خردمند و حیات زیستی او، در پایان به دنبال تحقق جهانی است که در مرحله اول ابرانسان دست‌کاری‌شده ژنتیکی یا سایبورگی و در مرحله پایانی موجودی فرانسانی به‌عنوان هوش مصنوعی قوی حاکمیت مطلق را در جهان کیهانی و عالم هستی به عهده بگیرد و منشأ اقتدار و معنابخشی به جهان گردد؛ ولی موانع علمی، فلسفی، الهیاتی، شناختی، زیستی و فناوری از تحقق این افسانه و تخیلات خودخواهانه جلوگیری می‌کنند؛ موانعی که در پیشاپیش آن نظریات دانشمندان علوم تجربی در حوزه‌های مختلف قرار دارند و با دیدگاه‌های فلاسفه غربی و اسلامی و استدلال‌های عقلانی و منطقی تقویت می‌شود و پیش‌گویی‌های وی را غیرواقعی، محال و برخلاف نظام حکیمانه در عالم هستی و ظرفیت‌های منحصربه‌فرد انسان می‌دانند. اما انسان‌های فاقد ایمان الهی و اخلاق انسانی از هر ابزار و فناوری نویی برای پیشبرد اهداف شرورانه خود بهره می‌گیرند. امروز از زیست‌فناوری و فناوری اطلاعات، انقلاب هوش مصنوعی را به‌وجود آورده‌اند و یقیناً در آینده انقلاب‌های علمی و شناختی دیگری در راه است که شاید امروز یک افسانه و تخیل باشد؛ اما همه آنها مقهور سنت‌های الهی در نظام عالم هستی و عقل سلیم و فطرت پاک و توانایی‌های بی‌نظیر و تلاش خستگی‌ناپذیر انسان‌های خداباور و اخلاق‌مدار خواهد شد و در جهت نابودی انسان‌های طغیانگر و تحقق آرمان‌شهر توحیدی سیر خواهد نمود.

حامی مالی

بنا به اظهار نویسنده مسئول، این مقاله هیچ‌گونه حامی مالی ندارد.

سهم نویسنده در پژوهش

نویسنده مسئولیت کامل طراحی، اجرا، نگارش و تأیید نهایی مقاله را بر

عهدده داشته است.

تضاد منافع

نویسنده اعلام می‌دارند که هیچ تضاد منافی در رابطه با نویسندگی و یا انتشار این مقاله ندارد.

منابع

- ابن سینا، حسین بن عبدالله (۱۴۰۴ ق). *الشفاء (الطبیعیات)*. ج ۱، تحقیق سعید زاید، قم: مکتبه آیت الله مرعشی.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۸). *صورت و سیرت انسان در قرآن*. قم: مرکز نشر اسراء.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۵). *حیات حقیقت انسان در قرآن*. قم: مرکز نشر اسراء.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۵). *تفسیر انسان به انسان*. قم: مرکز نشر اسراء.
- راسو، ژان ژاک (۱۴۰۳). *امیل یا درباره تربیت*. ترجمه غلامحسین زیرک‌زاده، تهران: انتشارات ناهید.
- طباطبایی، محمدحسین (۱۴۱۷ ق). *المیزان فی تفسیر القرآن*. چ ۵، قم: جامعه مدرسین.
- صدرالدین شیرازی، محمد (۱۴۱۰). *الحکمة المتعالیة فی الاسفار العقلیة الاربعة*. بیروت: دار الاحیاء.
- هراری، یووال نوح (۱۳۹۶). *انسان خداگونه*. ترجمه زهرا عالی، تهران: فرهنگ نشر نو (نشر آسیم).
- هراری، یووال نوح (۱۳۹۵). *انسان خردمند*. ترجمه نیک گرگین، تهران: فرهنگ نشر نو.

References

- Ibn Sina, Hussein ibn Abdullah (1404 AH). *Al-Shifa (al-Tabi'iyat)*, Vol.1. Edited by Saeed Zayed, Qom: Maktabat Ayatollah Marashi. [In Persian]
- Javadi Amoli, Abdullah (1388 SH). *Surat va Sirat-e Ensan dar Quran* [The Form and Nature of the Human Being in the Quran]. Qom: Isra Publishing Center. [In Persian]
- Javadi Amoli, Abdullah (1385 SH). *Hayat-e Haqiqat-e Ensan dar Quran* [The Life of Human Reality in the Quran]. Qom: Isra Publishing Center. [In Persian]
- Javadi Amoli, Abdullah (1385 SH). *Tafsir-e Ensan be Ensan* [Interpretation of the Human Being by the Human Being]. Qom: Isra Publishing. [In Persian]
- Rousseau, Jean-Jacques (1403 SH). *Emile, or On Education*. Translated by Gholamhossein Zirakzadeh, Tehran: Nahid Publications. [In Persian]

- Tabataba'i, Muhammad Hussein (1417 AH). *Al-Mizan fi Tafsir al-Quran*. 5th edition, Qom: Society of Seminary Teachers. [In Arabic]
- Sadr al-Din Muhammad Shirazi (Mulla Sadra) (1410 AH). *Al-Hikmah al-Muta'aliyah fi al-Asfar al-'Aqliyyah al-Arba'ah*. Beirut: Dar al-Ihya. [In Arabic]
- Harari, Yuval Noah (1396 SH). *Homo Deus: A Brief History of Tomorrow*. Translated by Zahra Aali, Tehran: Farhang-e Nashr-e No (Nashr-e Asim). [In Persian]
- Harari, Yuval Noah (1395 SH). *Sapiens: A Brief History of Humankind*. Translated by Nik Gorgin, Tehran: Farhang-e Nashr-e No. [In Persian]
- Harari, Yuval Noah (2018). *21 Lessons for the 21st Century*. New York: HarperCollins/ Spiegel & Grau (2019 edition). [In Persian]
- Merleau-Ponty, Maurice (1945). *Phénoménologie de la perception*. Paris: Éditions Gallimard.
- LeDoux, Joseph E. (1996). *The Emotional Brain: The Mysterious Underpinnings of Emotional Life*. New York: Simon & Schuster.
- Lazarus, Richard S. (1991). *Emotion and Adaptation*. New York: Oxford University Press.
- Searle, John R. (1980). Minds, Brains, and Programs. *Behavioral and Brain Sciences*, 3(3), 417–457.
- Dennett, Daniel C. (2017). *From Bacteria to Bach and Back: The Evolution of Minds*. New York: W. W. Norton & Company.
- Dreyfus, Hubert L. (1992). *What Computers Still Can't Do: A Critique of Artificial Reason*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Husserl, Edmund (1931). *Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy: First Book*. Translated by W. R. Boyce Gibson, New York: Routledge Classics.